

Зоран Џунић,* Београд
Zoran Džunić, Beograd

Via Militaris поново на својој траси – овог пута у виртуелном облику

Again on its route – Via Militaris, this time in the virtual form

Сажетак: Предмет интересовања овог рада је пројекат *Via Militaris* – Коридор за развој одрживог туризма Регионалне развојне агенције Јуџ из Ниша, у оквиру Инитерре - ИПА пројекта Европске уније о иоираничној сарадњи Бујарске и Србије. Кроз подршку у оквиру ирисиујних ирејовора, овај пројекат Европске уније нуди иомоћ грађанима иоиранично иодручја Србије и Бујарске. Користићећи некадашњи значај иресе антиичкој војној иуџа *Via Militaris* који је иролазио кроз иоиранично иодручје данашњих држава Србије и Бујарске, Регионална развојна агенција Јуџ иланира да формира кријичну масу која ће доиринеи иоболшању иуриичке екслоаијације ириродној и културној наслеђа *Via Militaris* реиона, чиме ће се обезбедити и економска користи за сивановништво у ирекоираничном реиону. У раду је и крајак осврћ на историјске чињенице везане за насиванак и коришћење овој иуџа који је вековима био илавни иравац за иројок људи и робе између Европе и Азије. Овај иуџ, који је вековима коришћен за војне иоходе, коначно добија мојућности да у свом виртуелном облику иомоине да се његов реион, са свим својим сивецифичностима, ириродним боаиштивом и културном баишвином сиваи у службу својих грађана са обе сивране иранице.

Кључне речи: Римски војни иуџ, *Via Militaris*, ирисиујни ирејовори ЕУ, иоиранична сарадња, Бујарска, Србија, одрживи туризам, културно-историјско наслеђе

* dzunic@hotmail.com

Abstract: *The subject of interest of this paper is a project Via Militaris, the Corridor for the sustainable tourism development of the Regional Development Agency Jug from Nis within the Interreg –IPA programme of the European Union related to the cross-border cooperation of Serbia and Bulgaria. Through support within the accession negotiations, this programme of the European Union offers assistance to the citizens of the border area of Serbia and Bulgaria. Using the former significance of the route of the ancient military road Via Militaris which passed through the border area of today's Serbia and Bulgaria, Regional Development Agency Jug plans to form a critical mass that will contribute to improving of tourist exploitation of the natural and cultural heritage of Via Militaris area which will in turn enable economic benefits to the people living in the cross-border region. The paper also gives a brief overview of the historical facts related to the origin and use of this road which was the main route for the flow of people and goods between Europe and Asia. This road which was used for military campaigns finally got the opportunity to help in its virtual form the region with all specific characteristics, natural wealth and cultural heritage and be at the service of the citizens on both sides of the border.*

Key words: *Roman military road, Via Militaris, accession negotiations of the EU, cross-border cooperation, Bulgaria, Serbia, sustainable tourism, cultural and historical heritage*

УВОД

У оквиру приступне помоћи придруживању Европској Унији, Европска комисија је почетком века формирала програме прекограничне сарадње држава које имају аспирацију уласка у Европску унију. Ови програми су планирани као инструмент за пружање подршке сарадњи институција у пограничним областима суседних држава. Територијална сарадња у Европској унији један је од циљева њене политике - она омогућава земљама чланицама, као и земљама које би желеле да постану чланице, да спроводе заједничке мере, пројекте и политике на локалном, регионалном и државном нивоу. Крајњи циљ такве сарадње је осигурање равномерног социјалног, економског и територијалног развоја ЕУ, а њена сврха је да смањи негативан утицај које имају границе, а самим тим и уравнотежи друштвено-економску повезаност између земаља. (Teritorijalna saradnja http://www.dei.gov.ba/dei/direkcija/sektor_

koordinacija/IPA_programi/ipa2/default.aspx?id=9937&langTag=bs-BA, приступљено 05.05.2020. Више о прекограничној сарадњи се може наћи на сајту Министарства за европске интеграције Републике Србије: <https://www.mei.gov.rs/src/ministarstvo/sektori/sektor-za-programe-prekogranicne-i-transnacionalne-saradnje-i-saradnju-sa-organima-i-organizacijama-na-lokalnom-i-regionalnom-nivou-radi-efikasnijeg-koriscenja-fondova/>). Ови програми представљају финансијску подршку у два оквира: прекогранична сарадња (сарадња пограничних територија суседних држава) и транснационална сарадња (сарадња делова или целих држава) са циљем да се унапреди друштвено-економски, културни и историјски потенцијал тих области. Ови програми помажу институцијама у Србији да се упознају и раде у складу са правилима структурних фондова која важе за земље чланице ЕУ. Данас се програми спроводе у оквиру области политике регионалне и транснационалне сарадње ИПА II за период 2014-2020 (Опште информације о програмима прекограничне сарадње - <http://www.evropa.gov.rs/CBC/PublicSite/Default.aspx>, приступљено 03.03.2020).

Опсежан програм сарадње пограничних региона држава Србије и Бугарске покренут је 2004. године, а 2014. започет је нови циклус сарадње под називом *Иниџерреј - ИПА (Interreg - IPA) Програм прекограничне сарадње Бугарска – Србија* у трајању до 2020. Овај програм финансира пројекте у области одрживог туризма, учешћа младих у разним економским и културним програмима и побољшања услова животне средине пограничних региона Србије и Бугарске. Програм функционише под покровитељством Европске уније, а финансира се из фонда за приступну помоћ уз кофинансирање националног буџета Бугарске, док у Србији програме кофинансирају сами корисници. Општи циљ програма је подршка у равнотеженом и одрживом развоју прекограничног региона Бугарске и Србије, интегрисаног у заједнички европски простор. Европска комисија је крајем јула 2015. одобрила програмски документ (допуњен новембра 2018), усаглашен од стране обе државе кроз широко партнерство са националним, регионалним и локалним заинтересованим странама. Кроз овај документ се регулишу општа питања интервенције претприступне помоћи (ИПА) која се односе на територију обухваћену програмом прекограничне са-

радње обе државе (Interreg IPA CBC – Опште информације <http://www.ipacbc-bgrs.eu/sr/opshte-informacije>, приступљено 20.12.2019).

До сада је у два позива одобрено и завршено на десетине програма које су номинирали градови и општине из овог региона са обе стране границе. Одзив би свакако могао да буде и већи, а на web страници www.ipacbc-bgrs.eu могу да се хронолошки прате све активности у вези овог програма.

Овај рад је користио историјско–компаративну методу прикупљања и обраде података, као и разговор са представницима Регионалне развојне агенције Југ (РРА Југ) из Ниша.

VIA MILITARIS – КОРИДОР ЗА РАЗВОЈ ОДРЖИВОГ ТУРИЗМА

У оквиру програма одрживог туризма, РРА Југ са средиштем у Нишу, у сарадњи са бугарским партнером - Агенцијом за привредни развој Костинброд, 2018. је аплицирала са пројектом *Via Militaris – Коридор за развој одрживог туризма*. Пројекат је одобрен и започет 17.05.2019. и требало би да буде завршен 16.08.2020.¹ Он се фокусира на туристичке потенцијале регије кроз коју је некада пролазио римски војни пут Via Militaris, са обе стране границе – превасходно на територији Нишавског и Пиротског округа у Србији и Софијског округа у Бугарској. Пут Via Militaris, саграђен у I веку нове ере, кретао је од Константинопоља и преко Софије и Ниша водио до Сингидунума. Овај пут је био кичма региона који се простирао од Софије до Ниша, главна копнена веза између Истока и Запада преко двадесет векова и један од најстаријих путева са глобалним значењем јер је повезивао различите народе и културе. Зато је овај пројекат добио назив по њему.

Стратешки документи и прелиминарна истраживања током досадашњих активности у оквиру ИПА програма показују да ова прекогранична регија представља идеалан оквир за одрживи развој туризма - подручје има богат и квалитетан природни, културни и историјски потенцијал (традиционална села, заштићена природна подручја и резервати природе, археолошка и историјска налазишта из праисторије, антике и средњег века са очуваним

¹ Због пандемије изазване вирусом Ковид 19, вероватно ће се овај рок продужити.

остаца римских насеља, вила и некадашњих путних станица, аутентичну гастрономију, еколошку и традиционалну пољопривреду, производе са заштићеним географским пореклом, аутентичан фолклор, песме, музику, као и аутохтони језик и друго материјално и нематеријално наслеђе).

На жалост, ово заједничко културно и природно наслеђе са подручја античког пута Via Militaris до сада се скоро и није користило и експлоатисало у сврхе културног туризма. Међутим, ако би се користила на иновативан и одржив начин, разноликост обичаја и културе живота пограничних заједница Бугарске и Србије може да постане предност и извор економске користи за становништво овог подручја. Као некада када је овај пут повезивао различите културе и утицао на економију разних царевина и империја, Via Militaris би сада, виртуелно говорећи, поново повезао територије које се налазе са обе стране границе.

VIA MILITARIS

Via Militaris (Via Diagonalis, Via Traiana, Via Singidunum, Via Publica, Agger Publicus, касније Цариградски друм...) ² био је део мреже путева коју је Римска империја градила ради успостављања контроле над освојеним територијама. Повезивао је антички Сирмиум (Syrmiium - Сремска Митровица), Singidunum (Београд) и Viminacijum (Костолац), одакле је ишао долином Мораве до Наисуса (Naissus - Ниш), настављао даље нишавском долином преко насеља Ремезијана (Remesiana - Бела Паланка) и Тургес (Пирот), те преко Сердике (Serdica - Софија) и долином Марице преко Филипоља (Philippopolis - Пловдив) и Адрианополиса (Hadrianopolis - Једрене) стизао до античког Византиума (Byzantium, касније Константинопољ) (Поповић, 2017, стр. 90–91).

Један крак овог пута рачвао се код данашњег Ниша и кретао према Солуну долином Јужне Мораве и Вардара, где се укрштао са Via Egnatia, који је повезивао Константинопољ са Солуном и Драчом на Јадранској обали (Симоновић, 2003, стр. 26). Из Сирмиума

² Више о правилној употреби назива овог пута видети у: Поповић, 2017, стр. 41–46. За потребе овог текста користиће се назив Via Militaris као најчешће коришћен појам у стручној литератури.

се уливао у *Via Raponia* који га је умрежавао у главне италијанске путеве који су ишли до самог Рима. На северу из *Sirmiuma* путеви су водили даље према Германији и Галији (Holzner, 2014, стр. 2). Из Константинопоља се настављало даље ка Малој Азији и римским територијама на Блиском Истоку. Практично, *Via Militaris* се уклапао у мрежу путева којим је Империја одржавала контролу над целом својом територијом. На врхунцу власти, укупна дужина мреже путева на целој територији Империје је била око 12.000 км који су се простирали од Португалије до Кавказа и од Шкотске до Сирије (Roman Roads <https://www.ancient.eu/article/758/roman-roads/> приступљено 23.02.2020).

У литератури постоје различити извори о времену настанка *Via Militaris*. Најчешће се сматра да је део пута уз Мораву и Нишаву довршен око 33. године нове ере за време власти цара Тиберија (Поповић, 2017, стр. 90).

Траса овог пута у Понишављу у римско време је ишла јужно од Ниша, долином Куновачке реке, па преко Плоча се спуштала на Белу Паланку, што је представљало физички најкраћу везу нишавске и маричке котлине (Ћирић, 2007).

Током радова на траси Коридора 10, пронађени су делови античког пута *Via Militaris* у атару Селиште (К'ндина бара) у близини Димитровграда и то у дужини од 60 метара (Republički zavod za zaštitu spomenika kulture - *Selište [Kndina bara – Via Militaris]* http://www.heritage.gov.rs/latinica/zastitna_arheoloska_iskopavanja_koridor_10_Seliste_Via_militaris.php приступљено 12.02.2020).

По Идрису, арапском картографу који је поред других крајева Европе обишао и Балканско полуострво и прошао путем *Via Militaris*, у његовој *Tabula Rogeriana* из 1154. остало је забележено да је пут од Пирота до Ниша био један дан хода (Шкриванић, 1979, стр. 16).

У периоду власти Византије, траса *Via Militaris* од Ниша до Пирота се само делимично поклапала са античком трасом. Према Ћирићу (2007), траса која се користила у византијско време је ишла јужније, па је из Ниша кретала преко Нишке Бање, јер је античка траса била

„...у приличној мери запуштена и занемарена, па су трговачки каравани и изасланства, у једном низу векова, после пропасти

римске државе и пре доласка Турака у ове крајеве, користили трасу преко Прве Кутине (онда Бање Кутине), па преко Радикине Баре, Копривнице, Јагличја, преко Преслапа (Змијиних ливада) испод Мосора, Вете, Топонице, Шпаја и Вргудинца у правцу данашње Беле Паланке. Старом античком трасом преко Плоче пролазили су само већи војни одреди или путници и каравани који су били обезбеђени већом оружаном пратњом.“

Падом Византије, Отоманска империја практично само наслеђује мрежу путева и инфраструктуру која је остала иза ове империје. Остало је забележено да су путеви на Балкану из турског периода углавном били у јако лошем стању и да Porta није много обрађала пажњу на квалитет путева (Larnach, 2016, стр. 125). По К. Јиречеку „*Via Militaris* је служио од тада [од освајања Србије – о.а.] Турцима за пљачкашке походе на Србију и Угарску, исто као што је некада служио Хунима и Аварима у обрнутом смеру“ (Поповић, 2017, стр. 101).

Упркос конкурентском односу између Европе и Отоманског царства, њихова путна веза је мање-више била одржавана без прекида током целе историје боравка Турака на Балканском полуострву. Траса *Via Militaris* остаје скоро иста, уз одређене корекције у средњем Понишављу.

Другу варијанту трасе Турци су, по свему судећи, открили поткрај петнаестог или почетком шеснаестог века и она је водила преко Бање, Јелашнице, Студене а затим преко Банцарева, Глоговца, Поповог хана, Шпаја и Вргудинца ка данашњој Белој Паланци. Прелаз преко Куновице (Плоче) поред тога што је био тегобан због шума и планинског карактера земљишта, био је опасан и због хајдучије. На тој основи поједина села на том путу добила су дербенцијски статус [обавеза чувања и поправљања путева - о.а.], а Јелашница још и улачки статус [обавеза чувања поштанских коња - о.а.] (Ћирић, 2007).

Године 1862. Митхад паша је Цариградски пут на потезу Понишавља поново вратио на античку трасу преко Плоче. Пут је био напоран и тежак, од Ниша до Београда је трајао 44 сата. Борбена кола би често била заглављена у блато, а постојала је стална опасност од напада хајдука из густих шума које су опкољавале пут. „Ова траса, уз делимичне исправке, коришћена је у деветнаестом

и двадесетом веку, све до 1964. године, кад је траса Цариградског друма, као „нишавска магистрала“ уведена у Сићевачку клисуру“ (Ћирић, 2007). Како клисура није допуштала проширење пута, а увидевши његов значај за даљи развој целе пограничне регије, влада Србије започиње крајем XX века планове о изградњи модерног аутопута. После дугог периода градње, у јесен 2019. отворена је источна траса аутопута Е-80 Коридор 10 од Ниша до Димитровграда, као савремени аутопут који се наставља на аутопут до Софије и даље ка Истанбулу. Повратком на своју брдску трасу, аутопут се заправо враћа на оригиналну трасу античког пута Via Militaris. Овај аутопут је део паневроске коридорске мреже путева и повезује Западну и Централну Европу са Азијом и Јужном Европом и то најкраћом линијом. Као и антички Via Militaris, пут иде од Београда, преко Ниша, Софије до Истанбула. Пут има и свој јужни крак који се одваја код Ниша и иде преко Солуна до Атине на крајњем југу Европе.

ТРАДИЦИЈА СУСРЕТАЊА У ПОГРАНИЧНОМ ПОДРУЧЈУ СРБИЈЕ И БУГАРСКЕ

Римски војни пут Via Militaris је поред војног, економског и административног значаја имао и улогу у спајању различитих народа, култура, религија, језика. Недвосмислена је центрипетална улога овог пута у повезивању народа који су гравитирали ка њему. То се није односило само на локалну средину, овај пут је повезивао цео регион и са империјалним градовима као што су Константинопољ, Сирмијум, Солун, па и сам Рим. Проток информација на овом подручју дешавао се дуж овог пута, што је помагало умрежавању народа, ма шта да је то значило у античко и средњевековно доба. Иако су у различитим периодима припадали различитим режимима, државама, царевинама и империјама, различити народи са овог подручја су у суштини увек били усмерени једни на друге.

Граница садашњих држава Србије и Бугарске се померала уз линију пута Via Militaris мање-више после сваког рата који су се на територији Балкана, на жалост, дешавали превише често. Границе нису никада успеле да раздвоје народе са обе стране линије, јер су они били упућени једни на друге током векова и увек је постојала тенденција њиховог спајања.

Историјски извори нам говоре колико су те везе биле и потребне и јаке. Тако, на пример, почевши од 1889, прослава Благог петка³ је узета за дан када се сусретало на тадашњој државној граници Србије и Бугарске. Граничне постаје би отварале своје рампе и мештани су несметано могли да прелазе из једне државе у другу. Прославе су се дешавале у селу Обреновац са српске стране и Жељуша са бугарске, али неретко су људи користили прилику и одлазили чак до Пирота и Ниша са једне и до Софије са друге стране. Мештани су тада користили прилику да се сусретну са рођацима који су остали са друге стране границе повучене између две државе. Остали су записани новински извештаји о одушевљењу и топлим пријемима приликом сусрета са обе стране, често чак и дирљиве поруке, поготово приликом посета хорова и певачких друштава, сусрета официра или пак обичних становника. Под окриљем породичних сусрета, они мало предузимљивији су користили прилику и за своје трговачке активности, да продају разне ситнице и храну, тако да се тај дан претварао у велику светковину која би трајала све до касно у ноћ. Ови сусрети су се редовно дешавали све до почетка XX века (Николић, 1982, стр. 221-228).

Иницијатива сусретања на граници Србије и Бугарске је настављена и између два светска рата, мада под сенком специфичне ситуације која је настала после новог повлачења граничне линије. Наиме, Нејским споразумом⁴ територија око градова Димитровграда и Босилеграда припала је Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Имајући у виду да су повлачењем границе покидане многе родбинске, трговинске и саобраћајне везе које су до тада постојале, две суседне државе су сматрале да би организовање сабора, који би се дешавали на самој граничној линији, омогућило становништву са обе стране да се макар једном у току године несметано креће преко границе, среће са родбином или тргује. Први такав сабор је одржан 1923. и од тада се становништво пограничног појаса ширине 15 км окупљало на саборима на више различитих локација (Цветковић, 2014).

³ Благо Петак је први петак по прослави Ускрса.

⁴ Нејски споразум из новембра 1919, по Neilly-sur-Seine, граду у Француској где је потписан.

После Другог светског рата, једно време је граница била полу-отворена, да би у периоду Информбироа 1948–1953 била потпуно затворена. Сусрети су поново успостављени након нормализације односа између Југославије и осталих социјалистичких земаља источне Европе.

БУДУЋЕ СМЕРНИЦЕ

Пројекат *Via Militaris – Коридор одрживој туризму* Регионалне развојне Агенције Југ из Ниша прати управо стару трасу пута *Via Militaris* и оживљава њен значај који је имала за развој, економију и културу античке Доње Мезије, а данашњих држава Србије и Бугарске. Овај програм за општи циљ има подршку уравнотеженом и одрживом развоју пограничног региона ове две земље, интегрисаног у заједнички европски простор. Пројектна стратегија, коју подразумева РРА Југ, укључује бројне активности на мобилизацији заинтересованих страна и покретању сарадње између јавног и приватног сектора са обе стране границе, како би заједнички развили концепт за нову прекограничну туристичку дестинацију. Она би узимала у обзир потребе корисника и охрабривала их да упознају овај део региона и његове најважније природне и културне атракције дуж некадашњег пута *Via Militaris*.

Пројекат обухвата многе активности који се тематски везују за овај антички пут, али у суштини се односи на широку лепезу активности који овај регион нуди. Користећи нову експерименталну методологију *Living lab*⁵ за креирање новог заједничког туристичког концепта и одрживог акционог плана *Via Militaris*, РРА Југ је формирала базу туристичких активности специфичних за овај регион. У сарадњи са локалним организацијама, попут Туристичке организације Ниша, оформљени су атрактивни програми као што су: шетња долином Јерме, обилазак Сићевачке клисуре, градска тура обиласка Ниша са обученим водичима, маршрута *Via Militaris Jeep tour* која води учеснике баш по деоницама напу-

⁵ Истраживачки концепт који се може дефинисати као интерактивни, кориснички, иновативни систем, који делује у територијалном контексту (град, регион, земља...) интегрисујући истовремено истраживачке и иновацијске процесе у оквиру јавног и приватног партнерства.

штене старе античке трасе пута, а укључује и посету Сићевачкој уметничкој колонији⁶. За љубитеље екстремних спортова ту је посета Јелашничкој клисури - првом природном пењалишту у Србији које је комплетно опремљено за спортско пењање, итд.

PPA Југ је активна у својој мисији да овај пројекат презентује што већем броју становника са обе стране границе. Активност је нарочито изражена на друштвеним мрежама где често ажурира странице на сајту www.viamilitaris.net, Facebook страници Via Militaris Living Lab и Инстаграм порталу Via Militaris (@visitviamilitaris). Може да се стекне утисак да су активности више окренуте млађим суграђанима који користе друштвене мреже, међутим, PPA Југ је такође путем огласа у недељницима покушала да комуницира и са суграђанима који нису превише ИТ оријентисани. Свакако да овај пројекат завређује пажњу у региону Via Militaris, па би свака додатна маркетиншка активност била добродошла. Међутим, оно што је заиста најпотребније је синергија између Агенције и потенцијалних учесника, која је тренутно, нажалост, мала. Примећује се да и поред атрактивних фотографија, прича, програма и активности који се презентују и нуде на страницама друштвених мрежа – одзив, па чак и једноставно коментарисање прилога, јесте јако ниско. Можда би требало проширити предлоге и идеје које би дотакле већи број заинтересованих. Постоје специфичности овог региона који би свакако биле атрактивне за експлоатацију и промовисање у оквиру овог програма.

Важан сегмент овог пројекта би свакако требало да буде промоција традиционалних села и амбијената. Многи су чули за „камено село“ Гостушу, за Топли До и Паклештицу на Старој планини, као и за села на Сувој планини и у Сићевачкој клисури. Један од замајаца пројекта би вероватно требало да буде управо оживљавање ових села, чији би становници узели активно учешће у обнови својих старих кућа ради стављања у функцију сеоског туризма и пружању аутентичног доживљаја. Укомпонована са гастрономском понудом, која би била обликована у занимљив туристички продукт, дала би нову шансу становницима ове регије да пронађу начин да изађу из вишедеценијске анонимности. У свом програму,

⁶ Најстарија манифестација ове врсте у Србији, чак и на Балкану, основана још 1905. на иницијативу сликарке Надежде Петровић.

РРА Југ је посветила пажњу на одређене гастрономске производе који су специфични за овај крај, као што је, на пример, пиротска пеглана кобасица⁷, која има и свој Сајам који се одржава у Пироту крајем јануара. Али поред пеглане кобасице и качкавала, који је познат широм Балкана и прави се са обе стране границе⁸ постоје и други производи које треба брендирати и промовисати. Ту је бели сир, вурда, ђубек, баница, пиротско јагње... Брендирани и презентовани на савремени начин, ови деликатеси би могли да воде главну реч у оквиру одрживог туризма, јер би укључивали локално становништво које чува ове аутентичне рецепте пренесене с колена на колена. У последње време у замаху је и винска индустрија и производња локалних ракија у овом региону. Бугарска предњачи у производњи вина, али и у пиротском крају се обнавља интерес за њу - недавно је у Пироту отворена винарија *Савић*, за коју се каже да је прва приватна винарија после Другог светског рата јужно од Ниша. Исто се односи и на мале произвођаче ракија са овог подручја. У комбинацији са традиционалном архитектуром и гастрономским специјалитетима овог краја, може да се исприча занимљива прича региона Via Militaris. Управо укључивање малих произвођача у пројекте као што је Via Militaris, прављење акционих и стратешких планова уз помоћ организација као што је РРА Југ, могли би да овај регион трансформишу у атрактивну туристичку локацију, насупрот својој досадашњој транзитној улози.

Не треба занемарити ни нематеријално наслеђе којима је овај крај препун - од фолклора, музике, аутохтоног језика, митова и легенди. Тако, на пример, чувена легенда о скривеном благу попа Мартина, која је вековима популарна и у западној Бугарској и источној Србији, нуди интересантну позадину за осмишљавање туристичке маршруте. У овом случају, маршрута под називом, рецимо - *Трајом блаја ѿоја Марџина*, могла би да искористи једну од најчешће помињаних локалитета скривеног блага - Смукову пећину близу Погановског манастира у долини реке Јерме. Ова

⁷ Пиротска пеглана кобасица је један од познатих производа овог краја који је у процесу добијања сертификата заштићеног географског порекла.

⁸ Пиротски качкавал од крављег млека је, за сада, једини гастрономски производ овога краја са заштићеним географским пореклом, а ради се и на његовој међународној сертификацији.

живописна клисура нуди изузетно атрактивну трасу која може да укључује и екстремне спортове, планинарење и авантуру у свом програму, поред већ поменутих туристичких вредности као што су локална гастрономија, историја и култура. То је само један од примера како би се локалне легенде могле користити за проширење туристичке понуде на занимљив и активан начин.

На исти начин се могу искористити одређене историјске чињенице за креирање занимљивих маршрута. Рецимо, могућа траса *Пушевица Сулејмана Величанственог*, у коју би се умрежила места које је османлијска војска користила на свом путу ка Бечу, а налазе се у овом пограничном региону обе земље. Наиме, постоји записан куриозитет да је у суженом делу долине Нишаве на простору данашњег Димитровграда постојала путна станица позната као Царски бунар у којој је Сулејман Величанствени у поласку на поход на Београд, ишавши у правцу северозапада долином Нишаве, преноћио 1521. године (Стојановић, 2013). Примера има довољно, треба их искористити и презентовати.

Један од проблема овог региона, којим овај пројекат такође може, у овом случају, да анимира стручну јавност и Србије и Бугарске јесте заштита археолошких налазишта који се налазе на траси овог пута. У овом региону има историјских остатака путева, сакралних и других грађевина од антике па све до XIX века и штета је што многи од њих нестају или због недостатка средстава или чистим немаром. Паралелно са радовима на аутопуту Е-80 Коридор 10, Републички завод за заштиту споменика културе Србије је вршио интензивне истраживачке радове 2012. године. Том приликом се заштитио само део пронађеног античког пута, јер тренутно не постоји могућност за бољом презентацијом. Поред тога, на траси од Пирота до Димитровграда током истраживачких радова 2010. истражено је десет угрожених археолошких локалитета из различитих историјских периода. Пронађени су остаци сакралних објеката на овој траси, који због брзине градње аутопута нису могли бити конзервирани и сачувани, па ће остати скривени од очију јавности. Најзначајнији резултати су постигнути на локалитетима К'ндина бара и Мало кале у димитровградској општини и на локацији код села Обреновац у пиротској општини и то баш на остацима Via Militaris. Постоји захтев стручне

Слика 1 Via Militaris, траса пута близу Димитровграда - превентивна заштита
 Picture 1 Via Militaris, a route near Dimirovgrad – preventive protection
 (Republički zavod za zaštitu spomenika kulture - *Selište [Kndina bara – Via Militaris]* http://www.heritage.gov.rs/latinica/zastitna_arheoloska_iskopavanja_koridor_10_Seliste_Via_militaris.php приступљено 12.02.2020).

јавности да се делови Via Militaris прогласе спомеником културе, поготово што су се током извођења радова на ауто-путу десила многа оштећења (Коридор 10 на старом античком путу. *Блиц*, 18.12.2010. <https://www.blic.rs/vesti/srbija/koridor-10-na-starom-antic-kom-putu/09h8002>; Вија Милитарис – на траси античког пута. *Политика*, 22. 12. 2010. <http://www.politika.rs/scc/clanak/161028/Vija-militaris-na-trasi-autoputa>). Стављање овог пута на листу споменика културе сигурно би олакшало многе будуће пројекте.

Неки од пронађених артефаката на траси градње ауто-пута су презентовани, као случај римског миљоказа и меморијалног споменика подигнутог у част проласка римског цара Септима Севера кроз античку Ремезијану - сада се налазе у центру Беле Паланке и често се користе у туристичкој понуди овог места. Нажалост, то

није довољно, али вештим укомпоновањем у посебну туристичку маршруту, рецимо *Заједно са римским царевима од Ниша до Софије*, овакви споменици, као и они пронађени у античкој Медијани, Туресу и Сердици⁹ могли би да представљају елементе историјског мозаика ове регије око којег би се формирала јединствена туристичка прича.

Слика 2 Миљоказ и споменик Септиму Северу и његовом сину Каракали из 202. године пронађени на локалитету Беле Паланке

Picture 2 A milestone and monument to Septimius Severus and his son Caracalla from the year 202. were found at the location of Bela Palanka

(<https://www.instagram.com/visitviamilitaris/>, приступљено 15.02.2020)

Међутим, постоје разне препреке које спречавају шири спектар деловања у овом региону што се тиче одрживог туризма. Лепоте и вредности овог подручја су у многоме деградирани и/или сведене на транзитну улогу, где туристи само пролазе кроз ову регију на путу ка крајњим одредиштима Средоземног или Црног мора,

⁹ Mediana (Медијана) је била комплекс летњиковаца римских патриција изграђених поред античког Ниша, укључујући вероватно и вилу самог Константина Великог за кога се претпоставља да је рођен на територији античког Ниша; Turres – антички Пирот; Serdica – античка Софија.

без заустављања и откривања туристичких вредности. Идентификован је читав низ проблема који спречава процес укључивања овог подручја у шире токове туристичких дестинација. По речима Татјане Панић Живковић, менаџера сектора за инфраструктуру и одрживи развој у Регионалној развојној агенцији Југ, то су слични природни услови, али различити социо-економски потенцијали на бугарској и српској страни; недовољна комуникација, ограничена сарадња и синергија за развој одрживог туризма осим за места масовног туризма и великих градова; нереална очекивања заједница и доживљавање туризма као магичног решења; локална усредсређеност и несвесност позитивних утицаја које прекогранични концепт може понудити; ниски стандарди туристичке инфраструктуре у обе земље и питање финансирања заједничких туристичких иницијатива; недостатак заједничке туристичке стратегије/акционог плана за погранична подручја који је од кључне важности за успех овог програма (у директном разговору децембра 2019, а делимично преузето 15.02.2020. и са <https://www.facebook.com/viamilitarislivinglab>).

Да би била успешна, пројектна стратегија мора да има приступ који ће обезбедити да се потенцијалне природне и историјске атракције користе на начин који заиста доприноси становницима и економији прекограничног подручја и да осигура да будуће туристичке активности буду одрживе, али и да при том не оштећују и деградирају управо те туристичке локације. Пројектне активности би морале да укључе и повежу заинтересоване локалне појединце и предузећа - пружаоце услуга у туризму, релевантне институције и организације као и локалне самоуправе са стручњацима за анализу потенцијала региона и могућности заједничког финансирања. Ова стратегија узима у обзир потребе корисника и охрабрује будуће посетиоце да прођу кроз овај регион две земље, обилазећи најважније природне и културне атракције које регион пружа. Након детаљне процене идентификованих туристичких потенцијала и њихових капацитета, директном интеракцијом заинтересованих страна током радионица и теренских посета, РРА Југ ће по први пут употребити експерименталну методологију Living lab за креирање новог заједничког туристичког концепта и одрживог акционог плана Via Militaris. Сходно томе, резултат процеса биће кон-

цепт за заједничку прекограничну туристичку дестинацију која је атрактивна и приступачна за туристе, конкурентна у доба економске кризе и која може да очува и побољша заједничке вредности и идентитет српско-бугарског прекограничног подручја (у директном разговору децембра 2019, а делимично преузето 15.02.2020. и са <https://www.facebook.com/viamilitarislivinglab>).

Од почетка пројекта организоване су две радионице. Прва је била у Пернику, у Бугарској, новембра 2019. Током два дана размњене су идеје на тему историјског значаја који Via Militaris има на овај регион, а Туристичка организација Ниш је одржала презентацију о историји града Ниша и његовој повезаности са путем Via Militaris.

Друга радионица је одржана фебруара 2020. у Пироту, са темом о модалитетима и потенцијалима управљања у јавно-приватном партнерству у области туризма. Учесници су добили најзначајније информације о примени јавно-приватног партнерства у унапређењу туристичке понуде у Републици Србији и модалитетима његове имплементације.

План је да се до краја пројекта одрже нове радионице. Учесће у Интеррег - ИПА Програму прекограничне сарадње Бугарска – Србија је отворено за све заинтересоване предузетнике и организације.

ЗАКЉУЧАК

Коришћење културне и природне баштине у сврху обogaћивања туристичке понуде једног региона је тренд који је већ дуго присутан, како у свету, тако и на Балкану. Погранично подручје Србије и Бугарске има богато историјско наслеђе и очувану природу што може да се искористи за формирање туристичких атракција. Вешто укомпоноване, оне би пре свега могле да буду велики подстицај локалном становништву са обе стране границе. РРА Југ из Ниша, својим пројектом *Via Militaris – Коридор одрживој туризму* покушава да експлоатише управо ове вредности и у сарадњи са локалним становништвом „оживи“ стару трасу Via Militaris као најпрепознатљивији историјски бренд овог подручја који би служио као окосница туристичких пројеката овог региона.

Можда ће као и у прошлости, када је Via Militaris спајао народе и империје у сврху јачања власти античких и средњовековних држава и царева, овај нови, виртуелни Via Militaris, помоћи да га народи који живе поред њега искористе за своје интересе.

ЛИТЕРАТУРА

- Цветковић, Љ. (2014). Сабори на југословенко–бугарској граници 1956–58. У С. Божић (ур.), *Историја и географија : сусрећи и прожимања : темејски зборник радова* (стр. 263–276). Београд, Институт за новију историју Србије; Географски институт „Јован Цвијић САНУ“; Институт за славистику Рад.
- Ћирић, Ј. (2007). Цариградски друм ишао Вождовом. *Народне новине*, 16.07.2007. <http://istorijanisa.wikidot.com/carigradski-drum-isaovozdovom>
- Holzner, M. (2014). *The effect of highway constructions in the Balkans: Insight from the Via Militaris*, The wiiw Balkan Observatory. <https://wiiw.ac.at/the-effects-of-highway-construction-in-the-balkans-insights-from-the-via-militaris-dlp-3894.pdf> приступљено 4.04.2020.
- Larnach, M. (2016). *All roads lead to Constantinople – Exploring the Via Militaris in the medieval Balkans 600-1204*. Докторска дисертација. Sydney, University of Sydney, Faculty of Arst and Social Science. <https://ses.library.usyd.edu.au/handle/2123/15784>
- Николић, И. (прир.) (1982). *Пирот и срез нишавски: 1801-1918: праћа. Књ. 3: 1894-1918*, Пирот, Музеј Понишавља.
- Поповић, М. (2017). *Од Будима до Константинпоља : Via Traiana у светлу њујоркских литературе у периоду од 14. до 16. века*, Нови Сад, Академска књига.
- Симоновић, З. (2003). Путеви, каравански саобраћај и безбедност на путевима средњовековне Србије. *Пешчаник*, 1, 25-34. <https://arhivnis.rs/Izdavacka%20delatnost/Pescanik/P-1/Zoran%20Simonovic.pdf>
- Стојановић, А. (2013). *Демографске промене у насељима околних Димитровград у другој половини XX и почетком XXI века*. Магистарски рад. Ниш, Универзитет у Нишу, Природно-математички факултет, Департман за географију.
- Шкриванић, Г. (1979). *Monumenta cartographica Jugoslaviae [Картографска праћа]. 2 : средњовековне карте*, Београд, Народна књига.

Web странице:

- www.ipacbc-bgrs.eu
- www.viamilitaris.net
- Facebook: Via Militaris Living Lab <https://www.facebook.com/viamilitarislivinglab>
- Instagram: Via Militaris([@visitviamilitaris](https://www.instagram.com/visitviamilitaris))

Примљено/ Received on 19.05.2020.

Ревидирано/ Revised on 13.09.2020.

Прихваћено/ Accepted on 28.09.2020.